

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ**

**ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ "ОБРАЗЫ ЗОСИМЫ И
ФЕРАПОНТА: ДУХОВНО-ТВОРЧЕСКИЙ ДИАЛОГ Ф.М. ДОСТОЕВСКОГО И В.В.
РОЗАНОВА" (ЛИКОВИ ЗОСИМЕ И ФЕРАПОНТА: ДУХОВНО-СТВАРАЛАЧКИ
ДИЈАЛОГ Ф.М. ДОСТОЈЕВСКОГ И В.В. РОЗАНОВА) КАНДИДАТА ЛАЗАРА
МИЛЕНТИЈЕВИЋА**

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовео Комисију

Наставно-научно веће Филолошког Универзитета у Београду 03.12.2019.

2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датум избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:

1. др Ирина Антанасијевић, ванредан професор за ужу научну област руска књижевност, од 2014. г Филолошки факултет у Београду
2. др Татјана Касаткина, виши научни сарадник ИМЛИ РАН за ужу научну област руска књижевност, од 2000. године, Институт за светску књижевност „Горки“ Руске академије наука.
3. др Алексеј Козирев, доцент за ужу научну област историја филозофије, од 2004. године, Филозофски факултет Московског државног факултета „Ломоносов“

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног родитеља, презиме

Лазар, Предраг, Милентијевић

2. Датум рођења, општина, република:

20.09.1992. Краљево, Република Србија

3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе

Мастер рад са насловом „Духовные поиски Гоголя“ кандидат је одбранио 15.07.2016. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука

Наука о књижевности, руска књижевност

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

«Образы Зосимы и Ферапонта: духовно-творческий диалог Ф.М. Достоевского и В.В. Розанова» („Ликови Зосиме и Ферапонта: духовно-стваралачки дијалог Ф.М. Достојевског и В.В. Розанова“)

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација без насловне стране, сажетака на различитим језицима, биографије кандидата и изјава садржи 234 странице, а подељена је на следећа поглавља:

1. Увод (1-25): „Общая характеристика работы» и „К проблематике «образа»
2. Централни део (25-206) је подељен на три потпоглавља:
 1. „Диалог Ф.М. Достоевского и В.В. Розанова“ (25-41)
 2. „Метафизика христианства: образы Зосимы и Ферапонта“ (42-184). Наведено потпоглавље се дели на 5 целина.
 3. Кризис христианства в восприятии Розанова (185-206).
3. Закључак (207-213),
4. Списак коришћене литературе (214-234)

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

У уводу се дају теоријско-методолошко поставке, као и књижевни, филозофски, богословски приступи, који су релевантни за тему дисертације. Због специфичности теме и интердисциплинарности која из ње проистиче, образлагање методолошких одабира, релевантних за докторску дисертацију, заузима поприлично места. Аутор заснива властите судове и оцене на широком дијапазону теоријских, филозофских и религиозних текстова што доводи до херменеутички добро утемељених запажања

На почетку Лазар Милентијевић даје систематичан и концизан приказ основних теза које брани у дисертацији, тако што их у уводном делу укратко наводи, а доцније проблематизује и осветљава убедљивом аргументацијом. Истиче се концепт „полифоније“ стваралаштва Достојевског, који Милентијевић сагледава на нешто другачији и иновативнији начин од устаљеног и доводи у везу са теоријом М. Бубера о религиозном дијалогу, па даље настоји да покаже како се текст Достојевског надограђује филозофским и религиозним формулацијама Розанова. Метадостојевске теме су биле веома актуелне на разини двају векова и оне добијају посебну обојеност и оштрину у опусу Розанова, без кога одређене теме не би остале запамћене и фиксирание као „достојевске“. Аутор

поступно и детаљно доказује да је тема двају ликова продукт наслајања новим значењима и тумачењима, и на тај начин дата тема прераста замисао њеног аутора и поприма веће сразмере, што доводи да тога да се ти ликови перцепирају као митологеме хришћанског света. Митолошка „испуњеност“, филозофска дубина, богатство православне традиције које је инкорпорирано у двама ликовима, тврди кандидат, наишло је на плодно тло мисли Розанова који нуди специфичну синтезу хришћанске вере и филозофског разума. Свежим проматрањем се долази до закључака да се из таквог дијалога двају мислилаца рађају специфичне форме религиозних, филозофских и културолошких поставки, да би кроз два лика предочиле проблемска чворишта хришћанства, што је умногоме „везивна“ тема Достојевског и Розанова.

У уводном делу се на прегледан начин даје комплексан осврт на концепт „образ“ (лик, слика, представа). Дисциплиновано се позивајући на античке текстове и, пре свега, на дијалог Платона „Кратил“, створена је могућност да се покрене дискусија о разликама у концептима лика, знака, симбола, модела и цртежа. У концепцији 20. века постало је скоро непојмљиво да се сагледава „образ“ ван контекста књижевног текста. Кандидат у даљем тексту наводи различите теоријске нијансе и префињености у разумевању већ споменутог концепта за шта су биле потребне теоријске студије Лосева, Аверинцева и др. Наведено теоријско разматрање је употпуњено студијама који разматрају дати концепт у контексту стваралаштва Достојевског, при чему се аутор ослања на тезе Т. Касаткине, Р. Виљамса, П. Фокина, В. Захарова, Б. Тихомирова и др. Напоследку се показује да тема двају ликова превазилази оквире сцена и дијалога у којима они учествују, такође се доказује да не само да се дата тема проширује на друге важне сегменте романа већ обухвата и даје одговоре на питања из других романа и писама Достојевског.

У поглављу са насловом „Дијалог Ф.М. Достоевског и В.В. Розанова“ наглашава се дијалогски принцип који лежи у сржи духовне сродности Достојевског и Розанова. Аутор у даљем тексту даје опсервацију судова истакнутих мислилаца, почев од оних који заступају идеју да је дијалогизам Достојевског један условно одабран термин који се на различите начине сагледава у руској и западној књижевности, преко оних теза о дијалогизму као начину „прозревања“ и спознаје истине у свету Достоевског, до закључака о „богословском дијалогизму“ који је под утицајем Августина осветљен са аспекта вертикале и хоризонтале. Са успехом је показано да оно што спаја двојицу великих мислилаца је неканонски и, по некима, „јеретички“ приступ у религиозном тумачењу историје и културе, а то им је допуштало да превазилазе оквире конфесионалних опредељења у трагању за универзалним истинама.

Део који је насловљен „Метафизика хришћанства: образы Зосимы и Ферапонта“ покреће дискусију о одређеним религиозно-филозофским питањима које је Достојевски проматрао у својим романима, писмима и „Дневнику писца“, да би та иста питања касније на веома мунициозан начин актуализовао Розанов, тако што је у њима видео религиозне феномене и довео у контекст универзалне и онтолошке проблематике. Утемељеним анализама се потврђује религиозни и филозофски аспект уникатне за руско поднебље појаве „стояние около церковных стен“ коју Розанов проналази у роману „Браћа Карамазови“. Мислиоци

уочавају потребу за новим типом подвижништва који подразумева, са једне стране, отворен однос цркве према верницима и одлучност подвижника да се посвети спасавању света ван зидина манастира и, са друге, спремност обичног човека да слободном вољом крене у правцу цркве.

Кандидат наглашава да ликови Зосиме и Ферапонта представљају митологеме хришћанског света који носи у себи борбу и дијалектички однос међу целинама као деловима већег јединства. У овом делу кандидат убедљиво показује да конфронтација двају ликова указује на двојственост која може откривати различите стране једне појаве и у тој врсти јединства постоји узајамно допуњавање, али и вечито превирање, што на одређени начин добија реализацију у различитим поимањима мисије свештенства. Аутор утемељеним запажањима истиче неке од суштинских разлика између ових ликова, а оне се односе на то да Зосима верује у човекову снагу, проповеда свејединство кроз љубав и верује да без обзира на грех у свету постоји благодат, док Ферапонт у својим речима не призива људе ка милосрдној љубави, већ говори о вечитој подељености између Бога и грешног човечанства.

Поредећи наведене ликове Розанов увиђа појаву коју ће назвати „логарифми хришћанства», и овде се представљају значајнији увиди у ирационални и мистички аспект ове појаве коју оба мислиоца доводе у везу са ван-богословском и до-академском страном религије. Розанов истиче да се историја хришћанства, која се вековима богатила различитим тумачењима у великој мери огледа кроз супротстављање Витлејема и Голготе као кључних догађаја у Еванђељу. Скреће се пажња да се Розанов и Достојевски боре против религије у којој страдање постаје апсолутни идеал живота, јер у таквом тумачењу страдање постаје не само оправдано, већ наметнуто и обавезно. Компаративним читањем аутор долази до чврстих закључака да концепција Ферапонта долази у сукоб са идејом радости живљења Зосиме и без обзира на трагичну и песимистичку ноту она лако може увести осећање непремостиве грешности из које ће произићи захтевање покорности и верности онима, који ће попут аскете, немилосрдно владати грешницима, правдајући то љубављу према њима.

У контексту дате теме незаобилазна је поема о Великом инквизитору, где аутор префињено констатује укрштање наизглед неспојивих концепција Зосиме и Ферапонта. Поема за многа питања, истиче Милентијевић, заузима средишње место, па тако је и од есенцијалног значаја за разумевање феномена борбе унутар хришћанског света. Достојевски и Розанов посматрају појаву инквизиције, где се уочава „ломљење“ идеала, прелази из „да“ у „не“, различите контрадикторности које преиспитују стубове религије. Кандидат убедљиво уочава додирне тачке двају ликова и Великог инквизитора и продубљује своју тезу, говорећи да инквизитора и Ферапонта, са једне стране, повезује гордост и презир према човечанству, са друге стране, тенденција да се подвижник поставља као немилосрдни судија према грешницима, и, на крају, мотив одабраности и надмености у односу према грешним људима. У дисертацији се сведочи да Зосиму и инквизитора спаја идеја да су људи бића која имају неоспорно право на срећу у земаљском животу, али и то право је у интерпретацији инквизитора омеђено ограничавањима,

санкцијама и принудама. Друга важна додирна тачка Зосиме и инквизитора је то да обојица говоре о потреби да се преузима бремене другог човека, да му се помаже у ношењу крста, премда сам чин „преузимања“ крста за цело човечанство, како инквизитор сматра, даје подвижнику за право да захтева апсолутну покорност.

У поглављу „Кризис хришћанства в восприятии В. Розанова“ Милентијевић, полазећи од компарације двају ликова, преиспитује однос „лажног“ и „истинитог“, при чему се наглашава идеја Розанова да параметри за такво класификовање, на основу свих историјских догађања, губе јасне обресе, постају флуидни и променљиви. „Кризис“ се овде поима не само есхатолошки и трагично, већ у изворном смислу, као „решење“, „преломни тренутак“, „заокрет“ када се различити аспекти преклапају, при чему се они међусобно могу разликовати и супротстављати. Милентијевић препознаје трагизам вечите двојствености различитих токова где се ипак поред непремостивог понора нуди могућност превазилажења подвојености и раздвајања.

У закључку се врши рекапитулација раније изнетих теза које су веома опсежно и добро поткрепљене у оквирима датог истраживања. У овом проучавању из нових перспектива се осветљавају већ позната питања у достојевистици, указује се на нове поставке, дају се иновативна запажања и отварају се врата за нов и веома широк спектар питања која ће бити заступљена како у новијим истраживањима кандидата, тако и других проучавалаца у наведеној области.

VI СПИСАК НАУЧНИК И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ТЕЗИ УЗ НАПОМЕНУ

1. «Творец и тварь в Преступлении и наказании, *Зборник Матице српске за славистику*, 91, 2017, 23-37.
2. «Логарифмы христианства» в понимании В.В. Розанова. ИМЛИ РАН, Москва, 2018, 298-316.
3. «Христос, истина и человек в поэме о Великом инквизиторе». Достоевский и мировая культура, ИМЛИ Горького, Москва, 2018, 14-39.
4. «Столкновение двух христианств в образах Зосимы и Ферапонта». Достоевский и мировая культура, ИМЛИ Горького, Москва, 2019, 72-97.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Вредност закључака докторске дисертације «Образы Зосимы и Ферапонта: духовно творческий диалог Ф.М. Достоевского и В.В. Розанова» кандидата се може уочити на више нивоа: теоријско-методолошком, компаративном и интерпретативном. Наиме, Милентијевић указује на тематско-мотивске константе у духовном и стваралачком дијалогу двојице мислилаца који су концентрисани у двама ликовима, у свој пуноћи њихове вишезначности и значењске слојевитости. Користећи импозантан број литературе са филозофским, теолошким и књижевнотеоријским усмерењем (232 јединице), кандидат

долази до јасног закључка о постојању одређене блискости и сродности у судовима двају мислилаца, али се притом брани начело појединачности, испољено у томе што иако је стваралаштво Достојевског било исходиште контемплативног пута Розанова, у одређеним сегментима тезе Розанова постају заострене и супротне идејама Достојевског, што сведочи, како истиче кандидат, о формирању властитог погледа на свет у којем није било места за ортодоксна свођења Достојевског. Без обзира на различитости, промишљено резонује аутор, Розанов увиђа да је Достојевски успешно представио антиномично коегзистирање сукобљених идеја унутар једног ентитета.

Кандидат фиксира одређену појаву на основу романа Достојевског „Браћа Карамазови“ и у складу са постављеним проблемом одавде се издвајају два лика која у интерпретацији В. Розанова постају симбол дијалектичког превирања унутар хришћанског света. Милентијевић је успео да поред великог броја истражених области у стваралаштву Достојевског издвоји аспект који се у данашњој достојевистици, можда, по први детаљније истражује. Посебно је наглашена потреба да се превазиђе исувише неутемељено, али често олако прихватано тумачење лика Ферапонта искључиво као ревностног аскете, не сагледавајући јунака у контексту умногоне противречне и динамичне историје хришћанске мисли, која је, како тврди Розанов, због различитих делатника доживљавала своје самопоништење и саморазарање.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Пред нама је веома систематично, доследно и са теоретског становишта убедљиво истраживање које у домену достојевистике представља значајан помак. Кандидат је продубио питање „дијалога“ које је постављено у контексту утицаја књижевних, филозофских и религиозних домета Достојевског на руске религиозне филозофе, међу којима се посебно издваја Василије Розанов са његовим доприносом у обликовању стваралаштва Достојевског и даљем претакању његових идеја у сасвим уникатну форму. У раду су показана нова сазнања и дат је другачији осврт на однос двају мислилаца, при чему аутор мимоилази једнострану интерпретацију која се своди на уопштавање филозофских и религиозних идеја и успева да укаже на њихову еволуцију у процесу дијалога-оспоравања. У раду се доследно образлаже идеја о значају двају ликова, при чему се, уз изванредну интерпретацију са религиозног и филозофског аспекта, показује и доказује да су Зосима и Ферапонт митологеме хришћанског света. У сваком појединачном поглављу закључци су темељно изведени, аналитички убедљиво показани, а одатле произилази поузданост, релевантност и незаобилазност датог истраживања у потенцијалним истраживањима из ове области.

IX ПРЕДЛОГ

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета у Београду да дисертацију Лазара Милентијевића „Образы Зосимы и Ферапонта: духовно-творческий диалог Ф.М. Достоевского и В.В. Розанова» (Ликови Зосиме и Ферапонта: духовно-стваралачки дијалог Ф.М. Достојевог и В.В. Розанова) прихвати заједно са рефератом као њеном високом позитивном оценом и да се кандидату омогући усмена одбрана дисертације пред овом Комисијом:

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. др Ирина Антанасијевић, ванредан професор за ужу научну област руска књижевност, Филолошки факултет у Београду
2. др Татјана Касаткина, виши научни сарадник, Институт за светску књижевност „Горки“ Руске академије наука
3. др Алексеј Козирев, Филозофски факултет Московског државног факултета „Ломоносов“